proLékaře.cz | 19.11.2026

doi: 10.48095/cccsnn2026295

100 let české neurologické kliniky Univerzity Karlovy

Osudy českých a německých neurologů v Praze v letech 1938–1945

100 years of the Czech Department of Neurology, Charles University

The fates of Czech and German neurologists in Prague from 1938 to 1945

Souhrn

Období let 1938–1945 představovalo zásadní předěl v historii Československa i Karlovy univerzity v Praze. Tato práce na základě archivních pramenů, dobových dokumentů a osobních vzpomínek rekonstruuje osudy lékařů české neurologické a německé psychiatricko-neurologické kliniky, se zvláštním zřetelem k rasové perzekuci. Již na podzim 1938 narušila provoz německé kliniky mnichovská krize, po níž následovaly nucené odchody lékařů židovského původu. Většina z nich byla později deportována do koncentračních táborů, z nichž se vrátili jen nemnozí. Protižidovská opatření ještě před vznikem Protektorátu Čechy a Morava zasáhla také českou univerzitu a ovlivnila osudy lékařů spojených s českou neurologickou klinikou. Její akademickou činnost pak přerušilo uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939. Za německé okupace se někteří pracovníci české kliniky zapojili do odboje, zatímco personální situaci německé kliniky významně ovlivňovaly odvody lékařů do Wehrmachtu. Květen 1945 přinesl zánik Německé univerzity a její psychiatricko-neurologické kliniky a otevřel novou etapu vývoje české neurologie.

Abstract

The years 1938–1945 marked a major turning point in the history of Czechoslovakia and Charles University in Prague. Drawing on archival sources, contemporary documents, and personal recollections, this article reconstructs the fates of physicians from the Czech department of neurology and the German department of psychiatry and neurology, with particular attention to racial persecution. As early as the autumn 1938, the Munich crisis disrupted the operation of the German department, followed by the forced departure of physicians of Jewish origin. Most of them were later deported to concentration camps, from which only a few returned. Anti-Jewish measures also affected the Czech university even before the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia, influencing the lives of physicians associated with the Czech department of neurology. The closure of Czech universities in November 1939 brought its academic activities to a halt. During the German occupation, some members of the Czech department took part in the resistance, while staffing at the German department was significantly affected by the conscription of physicians into the Wehrmacht. May 1945 brought an end to the German Charles University and its department of psychiatry and neurology, opening a new era in the development of Czech neurology.

Redakční rada potvrzuje, že rukopis práce splnil ICMJE kritéria pro publikace zasílané do biomedicínských časopisů.
The Editorial Board declares that the manuscript met the ICMJE "uniform requirements" for biomedical papers.

P. Havránková, E. Růžička

Neurologická klinika a Centrum klinických neurověd 1. LF UK a VFN v Praze

✉ MUDr. Petra Havránková, Ph.D.
Neurologická klinika
a Centrum klinických neurověd
1. LF UK a VFN v Praze
Kateřinská 30
128 08 Praha 2
e-mail: petra.havrankova@vfn.cz

Přijato k recenzi: 6. 10. 2026
Přijato do tisku: 16. 10. 2026

Klíčová slova

dějiny neurologie – Univerzita Karlova – Německá univerzita v Praze – druhá světová válka – holocaust – rasová perzekuce

Key words

history of neurology – Charles University – German University in Prague – Second World War – Holocaust – racial persecution

Úvod

V předchozích článcích z letošní historické série jsme sledovali budování české neurologické kliniky pod vedením Ladislava Haškovce a Kamila Hennera i vývoj pražské německé psychiatricko-neurologické (dále jen neurologické) kliniky do roku 1938, poznamenaného tragickou smrtí jejího přednosty Eduarda Gampera [1–3]. Následujících sedm let zásadně proměnilo nejen činnost obou klinik, ale především životní a profesní osudy jejich lékařů. Mnichovská krize, protižidovská opatření, okupace, a nakonec události května 1945 přinesly nucené odchody, přerušení akademických kariér, emigrace i osobní tragédie.

proLékaře.cz | 19.11.2026

Mnichovská krize a druhá republika

Německá univerzita na podzim 1938

Podzim roku 1938 se stal zásadním předělem nejen v politických dějinách Československa, ale i ve veřejném životě, včetně české a německé univerzity a jejich lékařských fakult. V reakci na stupňující se Hitlerovy požadavky vyhlásila československá vláda dne 23. září 1938 všeobecnou mobilizaci. Během několika dnů byl do zbraně povolán více než milion mužů a armáda zaujala obranná postavení. Všeobecná mobilizace se týkala všech československých občanů podléhajících branné povinnosti, tedy i zdravotníků a univerzitních učitelů české i německé národnosti.

Postoje německých lékařů k této povinnosti nebyly jednotné. Někteří přijali povolání do Československé armády jako svou zákonnou povinnost či dokonce jako možnost vyjádřit nesouhlas s nároky nacistického Německa, zatímco jiní se službě snažili vyhnout. Vedle národnostně a politicky odůvodněného odporu ke službě v československé armádě hrály podle dochovaných deníkových záznamů roli také obavy o vlastní bezpečnost. Z Německé univerzity v Praze (od září 1939 přejmenována na Německou Karlovu univerzitu) (dále jen Německá univerzita) tak v září 1938 uprchla přibližně polovina profesorského sboru, nejčastěji do Vídně nebo do Bavorska [4]. Uprchlíkům však nebylo umožněno jednoduše nastoupit na tamní univerzity a Říšský svaz docentů je navíc upozorňoval na jejich povinnost podílet se na obraně německých zájmů, např. zapojením do Sudetendeutsches Freikorps (Sudetoněmeckého dobrovolného sboru) [4].

Tyto odchody měly bezprostřední dopad na univerzitní výuku i klinický provoz. Personální oslabení se výrazně projevilo také na německé neurologické klinice. Přesné seznamy lékařů, kteří odešli a kteří naopak zůstali na svých místech, nejsou k dispozici. Rozsah výpadku personálu však nepřímo dokládá skutečnost, že péči o německé pacienty musela dočasně (od 26. září do 31. října 1938) převzít česká neurologická klinika [5,6].

Nejpodrobnější informace o tomto období máme od Antona Leischnera (1908–2010), žáka Eduarda Gampera. Pocházel ze Sudet, podobně jako řada dalších lékařů na klinice. Ve svých vzpomínkách publikovaných v roce 2004 popsal události podzimu 1938 takto: „Po léta jsem si vždycky bral dovolenou v září, protože letní vedra už skončila, počasí bylo obvykle příznivější pro cestování, a především jsem si mohl na pár týdnů odpočinout ve své krásné vlasti od shonu a ruchu roku. … V Zuckmantel (Zlaté Hory) jsem dostal naléhavý dopis od Dr. Girschecka z Troppau (Opavy). Tento lékař, který byl po mnoho let asistentem na pražské psychiatricko-neurologické klinice, se od té doby etabloval jako neurolog v Opavě. Jelikož čeští lékaři a část českého ošetřovatelského personálu opavský ústav opustili, byl německými úřady jmenován novým ředitelem Dr. Girscheck. Musel převzít ústav se stovkami psychotických pacientů a žádným vedoucím personálem. Dr. Girscheck mě naléhavě požádal o pomoc. Protože mi zbývaly ještě tři týdny dovolené, okamžitě jsem jel do Opavy a nabídl mu svou pomoc.“ [7]. Počátkem listopadu 1938 zastihl Leischnera v Opavě dopis primáře pražské kliniky Friedricha Gretzmachera (1905–?) s upozorněním, že jeho dovolená skončila a pokud se ihned nevrátí, jeho místo bude obsazeno. Leischner zvolil po krátkém váhání návrat. Ve svém životopise sepsaném pro účely habilitace v roce 1942 však Leischner podal odlišný popis těchto událostí: „15. září 1938 jsem opustil Prahu, protože jsem očekával, že budu povolán jako záložní důstojník do československé armády, a hlásil jsem se u Vojenské zpravodajské služby v Neisse Oberschlesien (dnes Nysa, Polsko) u Wehrmachtu. Po krátké době v přidělovací komisi jsem byl vyslán jako inspektor do sudetoněmeckého uprchlického tábora a krátce poté jako inspektor do sudetoněmeckého Freikorpsu, k němuž jsem náležel až do jeho rozpuštění. Poté jsem se podílel na reorganizaci Zemského léčebného a ošetřovatelského ústavu v Opavě (dnes Psychiatrická léčebna Opava), který byl opuštěn českým personálem.“ [8]. Obě Leischnerovy verze se tedy v podstatných bodech rozcházejí. Rozdílná doba vzniku a účel obou zápisů jsou zřejmě pro jejich rozpory dostatečným vysvětlením.

Jiným případem byl asistent kliniky Josef Wartha (1910–?), který absolvoval v době mnichovské krize prezenční vojenskou službu v československé armádě a řádně ji dokončil 1. října 1938. V Bundesarchivu (Spolkovém archivu) v Berlíně se zachoval dokument, v němž Wartha žádá o započtení této vojenské služby při stanovení služného ve Wehrmachtu; jeho žádosti – asi celkem pochopitelně – nebylo vyhověno [9].

Důsledky zářijové krize se na Německé univerzitě projevovaly ještě několik měsíců. Část akademiků, kteří během krize odešli, se po podpisu Mnichovské dohody vracela jen neochotně a se zpožděním. Ještě větším zásahem do chodu univerzitních ústavů a klinik však bylo rasově motivované odstraňování židovských vyučujících, které vedlo ke ztrátě přibližně jedné třetiny personálu [10,11]. Běžný chod německé univerzity tím byl výrazně narušen; zahájení zimního semestru 1938/1939 bylo odloženo a výuka začala až 11. ledna 1939 [4].

Protižidovská opatření na německé univerzitě

Akademická obec německé univerzity byla v době první republiky značně různorodá. Vedle akademiků židovského původu zde působili stoupenci německého nacionalismu a později nacismu, jejich političtí odpůrci i akademici loajální k Československé republice. Proces vytlačování židovských pedagogů a studentů začal již na podzim 1938, ještě před formálním zavedením protižidovských opatření. Dělo se tak převážně formou rezignací, odchodů na vlastní žádost nebo jiného formálně dobrovolného ukončení působení [11,12]. Zpráva rektora Německé Karlovy univerzity za školní rok 1938/39 uvádí: „Ve skutečnosti byly tyto otázky (pozn. myšleno odstranění židovských vyučujících) stejně jako odklizení neárijských studentů ze studia na naší univerzitě s pomocí děkanů, Svazu docentů a Svazu studentů vyřešeny již dříve, tedy dlouho předtím, než politický převrat v březnu vedl k vytvoření Protektorátu.“ [13]. Celkem muselo německou lékařskou fakultu na základě rasových kritérií opustit 58 pedagogů, neobsazeno zůstalo 14 kateder [4,11].

Německou neurologickou kliniku podle vzpomínek Antona Leischnera opustili židovští kolegové již před listopadem 1938: „Když jsem se vrátil do Prahy, na klinice se toho hodně změnilo. Především byli propuštěni židovští kolegové. To, že jsem v té době trávil letní prázdniny ve Slezsku, byla čirá náhoda. Pro mě to mělo tu výhodu, že jsem nemusel být na vlastní oči svědkem vyhoštění židů. Kromě nelidskosti to zjevně odporovalo dlouholetým tradicím kliniky. Loučení s některými osobami by pro mě bylo obtížné. To se týká zejména Roberta Kleina, který byl mým skutečným učitelem afázií.“ [7]. Personální situace kliniky se tím stala doslova kritickou: odejít muselo devět z deseti docentů a profesorů včetně zastupujícího přednosty Roberta Kleina [1]. Na počátku roku 1939 tedy klinice chyběl vedoucí katedry i většina vyučujících [14] (tab. 1).

proLékaře.cz | 19.11.2026

Tab. 1. Neurologové české a německé neurologické kliniky věznění v koncentračních táborech.

Příjmení a jméno (datum a místo narození)	Pobyt v koncentračním táboře	Datum a místo úmrtí
Löwy Maximilian (1875 Hohendorf/Zádub)	od roku 1942 Terezín	1948 Mariánské Lázně
Fischer Oskar (1876 Schlan/Slaný)	od roku 1942 Terezín	1942 Terezín
Sittig Otto (1886 Königl. Weinberge/Vinohrady)	od roku 1943 Terezín, Osvětim	1944 Osvětim
Hirsch Erwin (1888 Karlsbad/Karlovy Vary)	od roku 1942 Terezín, Osvětim	1944 Osvětim
Fischer Bruno (1888 Prag/Praha)	od roku 1942 Terezín, Osvětim	1972 Praha
Münzer Franz Theodor (1895 Plan/Planá)	od roku 1942 Terezín, Osvětim	1944 Osvětim
Kral Adalbert (Vojtěch) (1903 Prag/Praha)	od roku 1942 Terezín	1988 Jeruzalém
Klimková (Deutschová) Eliška (1906 Litomyšl)	od roku 1942 Terezín, Osvětim, Kurzbach, Röhrdorf (?), Chrastava	1981 Praha
Steinová (Picková) Milada (1908 Praha)	od roku 1943 Terezín, Osvětim	1944 Osvětim

Z lékařů kliniky se emigrovat spolu s manželkou a synem podařilo jen Robertu Kleinovi (1895–1960) [7]. V koncentračních táborech zahynuli čtyři němečtí neurologové: Oskar Fischer (1876–1942), Franz Theodor (František) Münzer (1895–1944), Otto Sittig (1886–1944) a Erwin (Ervín) Hirsch (1888–1944), který zahynul spolu s manželkou a 13letým synem [15,16] (obr. 1). Všichni, snad s výjimkou Oskara Fischera, se podle dokladů dochovaných v databázi obětí holocaustu mezi zimou 1938 a létem 1939 pokoušeli opustit republiku, nikomu z nich se to však nepodařilo [16].

Židovští uprchlíci ze Sudet navíc v říjnu 1938 čelili tlaku ze strany státních orgánů, které se je snažily vystěhovat zpět, tedy již na území Německa [17]. To byl i případ Erwina Hirsche, který ve svém odvolání proti výměru opuštění Prahy do 48 h mimo jiné uvedl: „… Jako sociální pracovník nikdy jsem se netajil svým nepřátelským smýšlením vůči představitelům strany sudetoněmecké. Kdybych se tam nyní měl vrátit, znamenalo by to pro mne nevyhnutelně útrapy a smrt, protože bych byl vydán do rukou lidem, kteří mne nenávidí a kteří mi vyhrožovali pomstou již za mého působení v Karlových Varech. …“ Hirsch nakonec v Praze směl zůstat a v listopadu 1942 byl odtud transportován do Terezína [16].

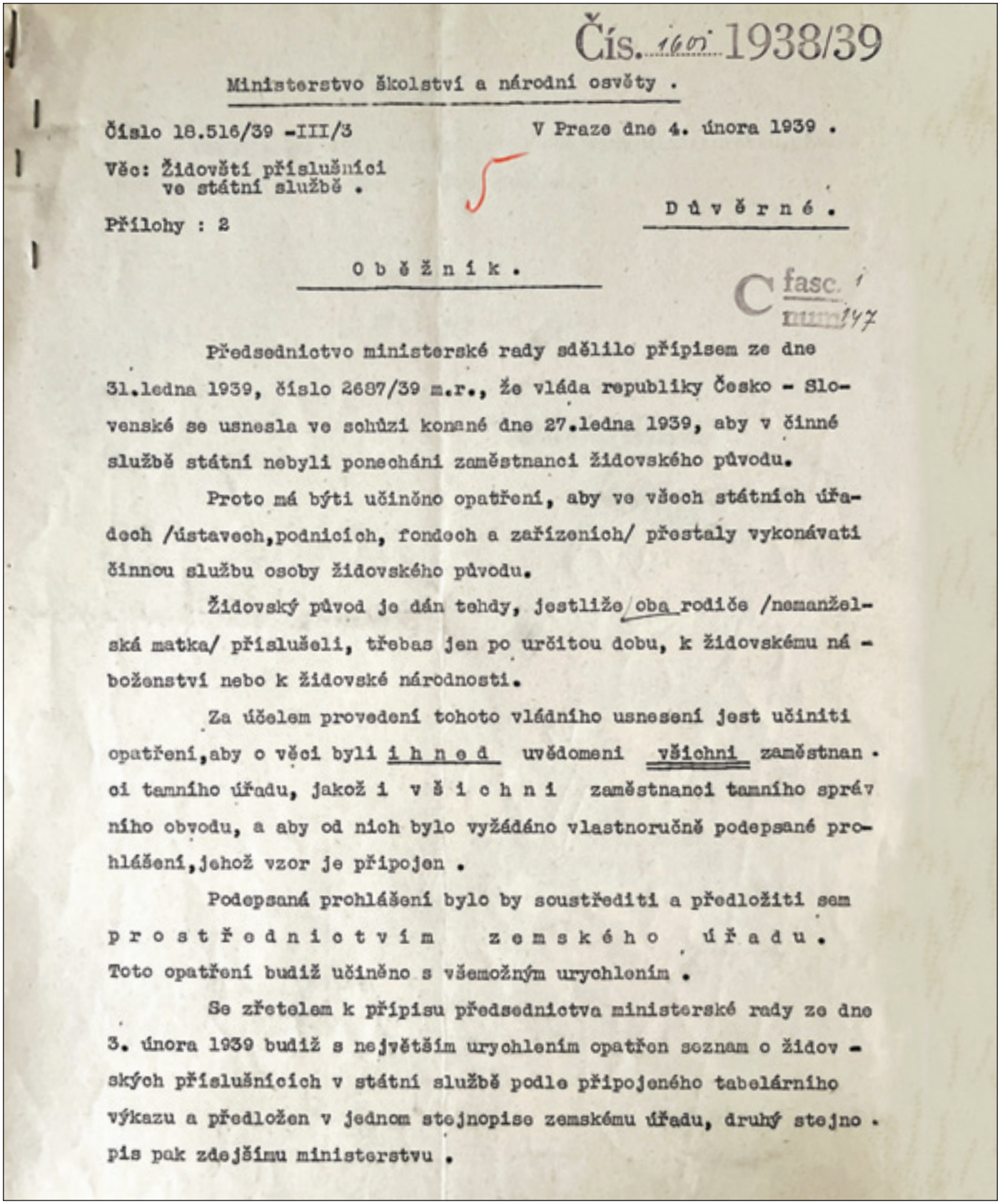
Další neurologové holocaust přežili. Bruno Fischer (1888–1972), vězněný v Terezíně a Osvětimi, však přišel o dospívajícího syna a bývalou manželku [16]. Maximilian Löwy (1875–1948) byl do Terezína deportován v květnu 1942 a zde se dožil osvobození. Patřil zde (na rozdíl např. od Oskara Fischera) mezi tzv. prominenty, což mu poskytovalo určitou ochranu před deportací do vyhlazovacích táborů [15]. Adalbert (Vojtěch) Kral

Obr. 1. Oběti holocaustu z české a německé neurologické kliniky. Zdroje: myheritage.cz, holocaust.cz, Národní archiv, Praha, Policejní ředitelství v Praze, 1931–1940: signatura H 2168/43, M 2961/1 a S 2613/1. Dokumenty byly digitalizovány Institutem Terezínské iniciativy v rámci projektu Terezínské album.

Fig. 1. Holocaust victims from the Czech and German department of neurology. Sources: myheritage.cz, holocaust.cz, National Archives, Prague, Prague Police Headquarters, 1931–1940: reference numbers H 2168/43, M 2961/1, and S 2613/1. The documents were digitized by the Terezín Initiative Institute as part of the Terezín Album project.

proLékaře.cz | 19.11.2026

Čís. 1607 1938/39

Ministerstvo školství a národní osvěty .

Číslo 18.516/39 -III/3 V Praze dne 4. února 1939 .

Věc: Židovští příslušníci ve státní službě .

Přílohy : 2

Důvěrné .

Oběžník .

C fasc. 1 num. 47

Předsednictvo ministerské rady sdělilo přípisem ze dne 31.ledna 1939, číslo 2687/39 m.r., že vláda republiky Česko - Slovenské se usnesla ve schůzi konané dne 27.ledna 1939, aby v činné službě státní nebyli ponechání zaměstnanci židovského původu.

Proto má býti učiněno opatření, aby ve všech státních úřadech /ústavech,podnicích, fondech a zařízeních/ přestaly vykonávati činnou službu osoby židovského původu.

Židovský původ je dán tehdy, jestliže oba rodiče /nemanželská matka/ příslušeli, třebas jen po určitou dobu, k židovskému náboženství nebo k židovské národnosti.

Za účelem provedení tohoto vládního usnesení jest učiniti opatření,aby o věci byli i h n e d uvědomeni všichni zaměstnanci tamního úřadu, jakož i v š i c h n í zaměstnanci tamního správního obvodu, a aby od nich bylo vyžádáno vlastnoručně podepsané prohlášení,jehož vzor je připojen .

Podepsaná prohlášení bylo by soustřediti a předložiti sem p r o s t ř e d n i c t v í m z e m s k é h o ú ř a d u .

Toto opatření budiž učiněno s všemožným urychlením .

Se zřetelem k přípisu předsednictva ministerské rady ze dne 3. února 1939 budiž s největším urychlením opatřen seznam o židovských příslušnících v státní službě podle připojeného tabelárního výkazu a předložen v jednom stejnopise zemskému úřadu, druhý stejnopis pak zdejšímu ministerstvu .

Obr. 2. Protižidovská opatření na Karlově univerzitě: Oběžník Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 4. února 1939, požadující ukončení (státní) služby osob židovského původu. Publikováno se souhlasem Archivu Univerzity Karlovy.

Fig. 2. Anti-Jewish measures at Charles University: Circular from the Ministry of Education and National Enlightenment dated February 4, 1939, demanding the termination of (government) service for persons of Jewish origin. Published with the permission of the Charles University Archives.

proLékaře.cz | 19.11.2026

(1903–1988), synovec M. Löwyho, byl do Terezína deportován v prosinci 1942. Spolu s manželkou, s níž pracoval ve zdravotní službě ghetta, a s matkou se zde dočkal osvobození. Po válce se vrátil do Prahy, v roce 1949 emigroval do Kanady [12].

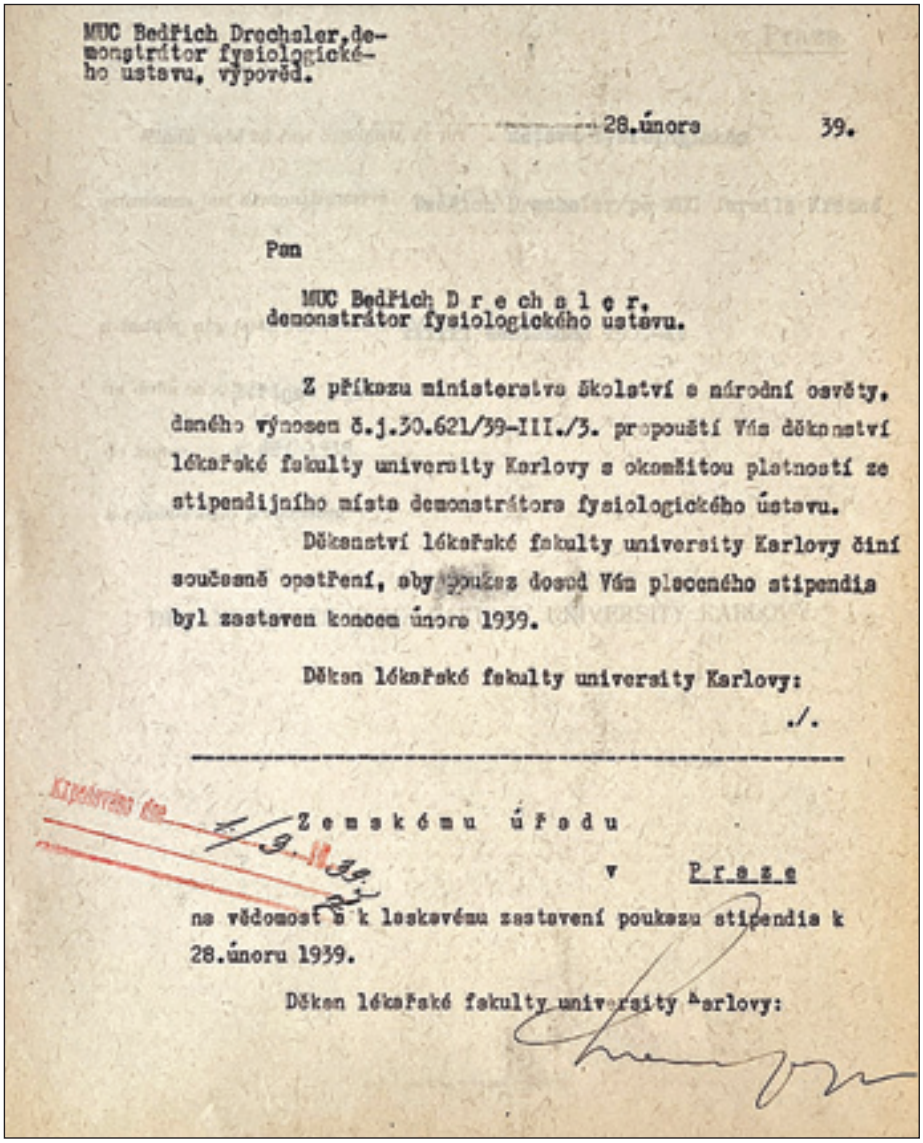
Protižidovská opatření na české univerzitě

Podpisem Mnichovské dohody a odstoupením rozsáhlých pohraničních území Německu se otevřelo období druhé republiky, během něhož se začaly zásadně měnit poměry i na české univerzitě. Jedním z nejzávažnějších projevů tohoto vývoje bylo postupné zavádění protižidovských opatření.

Antisemitismus se stále více uplatňoval v politice i veřejném životě; židovskému obyvatelstvu byla vytýkána cizorodost v českém prostředí a neúměrné zastoupení v prestižních povoláních [18]. Postupně byla přijímána nařízení, která měnila právní rámec personálních poměrů ve státní správě. Vládní nařízení z 21. prosince 1938, účinné od 30. prosince, umožnilo rozsáhlejší zásahy do služebních poměrů veřejných zaměstnanců, zejména jejich předčasné penzionování [19]. Následující administrativní opatření již přímo směřovala k odstranění pracovníků židovského původu ze státní služby. Oběžník Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) č. 18.516/39-III/3 ze dne 4. února 1939 sděloval: „…má býti učiněno opatření, aby ve všech státních úřadech (ústavech, podnicích, fondech a zařízeních) přestaly vykonávati činnou službu osoby židovského původu...“ [20] (obr. 2). Provedení těchto opatření pak zajistil výnos MŠANO č.j. 30.621/39-III.3, který nařídil propuštění všech pracovníků židovského původu k 28. únoru 1939 [21].

Na českých vysokých školách včetně Karlovy univerzity se tedy protižidovská opatření začala prosazovat již za druhé republiky, nikoli až po 15. březnu 1939, jak se někdy traduje. Konkrétní podobu důsledků opatření dokládá dochovaný osobní spis studenta české lékařské fakulty Bedřicha Drechslera (1915–2004), pozdějšího význačného neurologa a elektromyografisty Hennerovy kliniky, který na základě výše uvedeného výnosu obdržel výpověď ze svého místa demonstrátora fyziologického ústavu [22] (obr. 3).

Na české neurologické klinice není znám případ lékaře, který by byl propuštěn přímo na základě výše uvedeného výnosu. Lékaři židovského původu kliniku opouštěli již před jeho vydáním, formálně z různých důvodů, např. přechodem do soukromé praxe nebo

MUC Bedřich Drechsler,demonstrátor fysiologického ústavu, výpověď.

28.února 39.

Pan

MUC Bedřich D r e ch s l e r,
demonstrátor fysiologického ústavu.

Z příkazu ministerstva školství a národní osvěty, daného výnosem č.j.30.621/39-III./3. propouští Vás děkanství lékařské fakulty university Karlovy s okamžitou platností ze stipendijního místa demonstrátora fysiologického ústavu.

Děkanství lékařské fakulty university Karlovy činí současně opatření, aby případný dosud Vám placeného stipendia byl zastaven koncem února 1939.

Děkan lékařské fakulty university Karlovy:

./.

Z e m s k é m u ú ř a d u

v P r a z e

na vědomost a k laskavému zastavení poukazu stipendia k 28.únoru 1939.

Děkan lékařské fakulty university Karlovy:

Obr. 3. Výpověď Bedřichu Drechslerovi z místa demonstrátora na základě výnosu č.j. 30.621/39-III.3 nařizující propuštění pracovníků židovského původu k 28. únoru 1939. Publikováno se souhlasem Archivu Univerzity Karlovy.

Fig. 3. Notice of termination issued to Bedřich Drechsler, a demonstrator, based on Decree No. 30.621/39-III.3 ordering the dismissal of employees of Jewish origin effective February 28, 1939. Published with the permission of the Charles University Archives.

na jiné pracoviště. Roland Schwarz (později si změnil jméno na Rudolf Černý) (1909–1981) na Hennerově klinice působil do 31. ledna 1938, poté odešel do Plzně, kde provozoval soukromou praxi [23]. Milada Steinová, provdaná Picková (1908–1944), byla asistentkou neurologické kliniky do 30. září 1938, dále o asistentské místo nežádala [24]. Jako poslední z kliniky odešla 28. února 1939 Edita Singerová, provdaná Hejlová (1909–1966), která dle archivního záznamu také „nežádala o prodloužení smlouvy“ [25]. Vzhledem k tehdejším okolnostem ovšem tento administrativní údaj sám o sobě nelze považovat za doklad dobrovolného odchodu.

Okupace a 2. světová válka

Německá klinika

Vznik Protektorátu nepřinesl německé neurologické klinice tak bezprostřední změnu jako předchozí odchod většiny jejích židovských akademiků. Německá univerzita však byla plně začleněna do říšského vysokoškolského systému a její další vývoj byl stále výrazněji určován nacistickou správou. Tomuto období a působení nového přednosty Kurta Albrechta (1894–1945) jsme se podrobně věnovali v dřívější práci [26]. Pro kliniku představovaly v dalších letech významný personální problém také odvody lékařů do Wehrmachtu; část z nich sloužila v lazare-

proLékaře.cz | 19.11.2026

Tab. 2. Personální obsazení německé neurologické kliniky v letech 1939–1945.

Příjmení a jméno	Narození a úmrtí	Na německé neurologické klinice od – do	Wehrmacht	Poválečné osudy/ pracoviště
Profesoři				
Albrecht Kurt	1894 Berlin – 1945 Praha	1939–1945	ANO, v rámci kliniky	zemřel 5. května 1945 na klinice
Docenti				
Herrmann Georg	1891 Mies/Stříbro – ?	1918–1939	?	profesor neurologie ve Vídni
Leischner Anton	1908 Niklasdorf/Mikulovice – 2010 Bonn	1933–1945	NE, zproštěn služby pro nepostradatelnost	profesor neurologie v Bonnu
Asistenti				
Brix Karl	1914 Brünn Obrowitz/Brno Obřany – 1978 Vídeň	1939–1945	ANO, od roku 1944 mimo kliniku	houslista, hudební kritik ve Vídni, v roce 1954 hudební vedoucí Sovětského informačního centra
Horn Hedwig	1907 Neudek/Nejdek – ?	1932–1941	NE	neznámé
Hruschka von Hochstamm Viktor	1911 Prag/Praha – ?	1938–1945	ANO, od roku 1941 mimo kliniku	zahynul za války?
Rott Walter	1912 Wien/Vídeň – ?	1937–1945	ANO, v rámci pobytu na klinice	neznámé
Schirmer Josef	1910 Auschowitz/ Úšovice – ?	1937–1945	ANO, v rámci pobytu na klinice	neznámé, manželka Franziska zemřela v roce 1990 v Mnichově
Sturm Dietrich	1912 Prag/Praha – 1994 Hildesheim	1936–1945	ANO, v rámci pobytu na klinice	po válce odešel do rodiště své manželky v Hildesheimu
Wartha Josef	1910 Pschress či Press/Přes dnes část obce Hostouň okr. Horšovský Týn – ?	1939–1945	ANO, od roku 1942 mimo kliniku	neznámé
Ostatní lékaři				
Gretzmacher Friedrich (Fritz)	1905 Hunkovce – ?	1932–1938	?	neznámé

Ostatní lékaři kliniky, o nichž se nepodařilo zjistit bližší informace: Hochsiedel Elisabeth, Höfert Luise, Perskowitz Else, Pfeifer Emilia, Urban Gretl
Hlavními prameny byly: článek Petra Svobodného: Pražské neurologické kliniky v letech (1936) 1938–1945, Biographisches Lexikon der deutschen medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945 a Archiv hl. m. Prahy, fond Všeobecná fakultní nemocnice NAD 1095, Seznamy lékařů: knihy 507, 508 a 513.

tech v Protektorátu či v říši, jiní byli povoláni na frontu. V roce 1939 byli asistenty německé kliniky téměř výhradně muži. Jedinou doloženou asistentkou byla Hedwig Horn (1907–?), která na klinice působila od roku 1932. Kurt Albrecht ji však nepovažoval za dostatečně perspektivní a proto na podzim 1940 odešla na místo primářky do Ústí nad Labem [27]. S postupem války pak na klinice lékařek přibývalo, i když ne na pozicích asistentek [28].

Zajímavý je osud Karla Brixe (1914–1978), který studoval lékařství na české univerzitě v Brně a zároveň tam působil jako houslista v komorních souborech. Medicínu dokončil v červenci 1939 na lékařské fakultě Německé univerzity v Praze a nastoupil na německou neurologickou kliniku. V roce 1943 mu nebyl povolen sňatek s Češkou a pro své vazby na české prostředí a údajné levicové postoje byl prověřován nacistickými bezpečnostními orgány. Vyšetřování skončilo bez obvinění a Brix na podzim 1944 s podporou prof. Albrechta získal asistentské místo [29]. Krátce nato byl odveden do Wehrmachtu, k lazaretnímu útvaru v Protektorátu [29]. O jeho další lékařské kariéře není nic známo, ale nově nalezené dokumenty ukazují, že po válce působil ve Vídni houslista Dr. Karl Brix stejného data narození, který se věnoval klasické hudbě a kulturní publicistice v levicových novinách [29–34].

Osobní vzpomínky na život na klinice za války a na jejím konci lze nalézt ve vzpomínkách Antona Leischnera [7]. O životech a případných poválečných osudech dalších lékařů kliniky se v archivech zachovalo jen minimum údajů. Známé informace shrnuje tab. 2.

Česká neurologická klinika

Druhá republika skončila v polovině března 1939 vyhlášením Slovenského štátu a Protektorátu Čechy a Morava. V této době došlo v souvislosti s rozpadem Československa k přesunům českých a slovenských neurologů. Jozef Černáček (1909–2006), který vystudoval v Praze a pracoval na Hennerově

proLékaře.cz | 19.11.2026

klinice, se na konci března 1939 vrátil jako slovenský státní příslušník zpět na Slovensko [35] a naopak z pobytu na Slovensku se vrátil do Prahy Miroslav Šercl (1908–1972).

Klinika se za okupace zapojila do odbojové činnosti, kterou ve své poválečné přednášce popsal Kamil Henner [36]. Její součástí bylo vystavování falešných lékařských posudků, které měly chránit Čechy před totálním nasazením nebo výkonem trestu. Zdeněk Macek (1913–2003), zaměstnaný na pracovním úřadě, se na této činnosti podílel pomocí předem smluvených hesel a šifer v lékařských nálezech. Podle vzpomínek Oldřicha Starého (1914–1983) byl Macek zároveň jedním z vedoucích pracovníků Lékařské skupiny při ÚV KSČ [37]. Starý ve svém textu popsal praktické provedení na příkladu typografa, kterého naučili klinické příznaky arachnoiditis v zadní jámě lební tak dobře, že dozorující německý neurolog podvod nerozpoznal. V roce 1941 byli dva z lékařů kliniky, Zdeněk Servít (1913–1986) a Zdeněk Miřatský (1913–1966) zatčeni a obžalováni z podpory rodin vězněných komunistů. Servít byl vězněn na Pankráci a později v Malé pevnosti v Terezíně [15]. Oba byli propuštěni až po intervenci německé ředitelky Sociálních ústavů Ludwigové v březnu 1942 [37].

V březnu 1939 na české neurologické klinice již nepracoval žádný lékař židovského původu. Dvěma z výše zmíněných Hennerových spolupracovníků, kteří z kliniky odešli před vznikem protektorátu, se před začátkem války podařilo emigrovat. Edita Singerová odešla v březnu 1939 do Velké Británie, odkud se po válce vrátila a krátce pracovala na klinice v roce 1951 [38]. Roland Schwarz (Rudolf Černý) se v řadách cizinecké legie účastnil bojů v Africe. Po válce se vrátil na kliniku a v roce 1948 odešel do Izraele [38,39]. Níže uvádíme osudy dalších neurologů židovského původu, kteří na kliniku nastoupili brzy po konci války.

Armín Scheer (později si změnil příjmení na Široký) (1911–1983), otoneurolog, po promoci v roce 1938 nastoupil vojenskou službu na Slovensku. Po předčasném propuštění pro protifašistické vystupování uprchl do Polska a odtud do Sovětského svazu. Zde vstoupil do jednotky gen. Ludvíka Svobody, s níž došel v roce 1945 až do Prahy [40].

Před nacistickým pronásledováním se podařilo uniknout také některým studentům medicíny, budoucím neurologům. Karel Lewit (1916–2014) odjel 13. března 1939 do Paříže, kde jako student pracoval na chirurgickém oddělení. Po vypuknutí války vstoupil do československých jednotek ve Francii a později odešel do Anglie. Po válce se vrátil do Československa, dokončil studium medicíny a nastoupil na Hennerovu kliniku [38,41].

Bedřich Roth (1919–1989) musel v roce 1939 přerušit studium medicíny v Praze a vrátit se jako slovenský státní příslušník na Slovensko, kde však mu nebylo dovoleno dále studovat. V roce 1941 nastoupil vojenskou službu u pracovního praporu určeného pro osoby židovského a romského původu. V srpnu 1942 zběhl a uprchl do Švýcarska, kde pokračoval ve studiu medicíny, které dokončil v roce 1946 v Paříži. Na Hennerovu kliniku nastoupil v roce 1949 [38].

Seznam neurologů vězněných v koncentračních táborech shrnuje tab. 1. Obětí holocaustu se stala Milada Steinová, provdaná Picková. Po odchodu z kliniky v září 1938 provozovala v Praze soukromou praxi, kterou však později musela z rasových důvodů ukončit. V červnu 1943 byla společně s manželem a dvouletým synem deportována do Terezína a v říjnu 1944 do Osvětimi, kde její stopa mizí [15,16,42] (obr. 1).

Holocaust přežila Eliška Klimková (později Klimková-Deutschová) (1906–1981). Narodila se jako Ella Folkmanová, její otec Isak Folkman (1858–1943) byl posledním rabínem v Heřmanově Městci [43]. Po promoci začala pracovat na neurologické klinice prof. Haškovce, od roku 1933 na neurologické klinice v Brně, odkud byla 17. března 1939 propuštěna z rasových důvodů. Její první manžel, antropolog Jaroslav Klimko (1903–1941), byl v roce 1941 popraven pro svou účast v odboji. V květnu 1942 byla deportována do koncentračního tábora v Terezíně, kde později pracovala jako ředitelka nemocnice. Osvobození se dočkala 9. května 1945 v Chrastavě, v koncentračních táborech však zahynuli její otec, matka i starší sestra s manželem [15]. Již 15. května 1945 nastoupila na Hennerovu kliniku, kde pracovala až do roku 1962 [38]. Jejím druhým manželem byl od roku 1948 Kurt Deutsch (1909–1991), který přežil holocaust jako jeden z mála liberecných židů [44]. Na konci 40. let byl zatčen a několik let vězněn za pomoc německým obyvatelům při obstarávání povolení k vystěhování do americké okupační zóny nebo do Rakouska [45].

Koncentračními tábory prošel i výše zmiňovaný student medicíny Bedřich Drechsler. V roce 1941 byl transportován do ghetta v Lodži, poté vězněn v koncentračních táborech Buchenwald, Osvětim a Dachau, kde se dožil osvobození [15]. V Osvětimi přišel o matku i mladšího bratra. Po dokončení studia v roce 1946 nastoupil na Hennerovu kliniku; v druhé polovině 60. let emigroval do Západního Německa. Další student medicíny, Jiří Stein (1920–1972) byl kvůli uzavření vysokých škol zaměstnán jako úředník. V roce 1944 byl deportován do pracovního tábora pro židovské míšence v Postoloprtech, kde se dožil konce války. Po válce dokončil studium medicíny a od roku 1949 až do své smrti pracoval na Hennerově klinice [38].

Pronásledování postihlo i další lékaře spojené s klinikou. Jiří Vítek (1901–1974) byl počátkem okupace sesazen z vedoucího místa v sanatoriu ve Vráži u Písku, patrně pro židovský původ své manželky MUDr. Lydie Vítkové roz. Movšenson (1903 Daugavpils – 1957 Praha). Vítek poté vedl neurologické oddělení fakultní polikliniky a podařilo se mu uchránit manželku před deportací do koncentračního tábora, její matka, bratr i švagrová však za holocaustu zahynuli [23,46].

Ivan Lesný (1914–2002) nesměl jako židovský míšenec od roku 1942 na základě vládního nařízení z dubna 1942 pracovat ve státní službě [47]. Jeho matka Milada rozená Krausová byla židovského původu, od roku 1942 vězněna v Terezíně, válku přežila. V roce 1944 Lesnému hrozilo zatčení a deportace do pracovního tábora. Vyhnul se mu útěkem do Českých Budějovic a dlouhodobým pobytem na infekčním oddělení, poté co mu primář naočkoval laboratorní tyfus [48].

Květen 1945: konec a počátek

Dne 5. května 1945 obsadily německou psychiatricko-neurologickou kliniku revoluční gardy. Přednosta kliniky a poslední rektor Německé univerzity Kurt Albrecht zemřel za ne zcela vyjasněných okolností pravděpodobně téhož dne dopoledne [26]. Osudy ostatních německých neurologů jsou doloženy jen částečně a neúplně. Z publikovaných vzpomínek je známý především osud Antona Leischnera. Ten byl s manželkou dětskou lékařkou Hildegard (1907–1977) a s dalšími německými občany internován ve Vinohradské sokolovně v Polské ulici a spolu s nimi byli jako lékařský doprovod na konci května 1945 „vysídleni" do Německa [7]. Němečtí lékaři, kteří byli příslušníky Wehrmachtu, byli internováni v táborech podléhajících Rudé armádě, a někteří z nich deportováni do Sovětského Svazu [49]. Civilní lékaři, pokud neuprchli,

proLékaře.cz | 19.11.2026

byli zařazeni do pracovních táborů nebo do „odsunu" [50].

Němečtí neurologové židovského původu, kteří přežili koncentrační tábory, mohli po válce zůstat v Československu, ale dlouhodobě zde žil pouze Bruno Fischer. Ostatní buď brzy zemřeli, nebo emigrovali. Historie německé neurologické kliniky se tím definitivně uzavřela. Česká neurologická klinika vykročila vstříc nové etapě své existence.

Poděkování

Autoři děkují Mgr. Andree Veverkové a prof. Petru Svobodnému z Archivu Univerzity Karlovy v Praze za laskavou pomoc při archivním výzkumu a zpřístupnění pramenných materiálů. Za doplnění informací o doc. MUDr. Bedřichu Rothovi autoři velmi děkují prof. MUDr. Janu Rothovi. Za ověření identity Karla Brixe ve Vídni autoři děkují Herbertu Rusinovi a dr. Manfredu Mugrauerovi, vědeckému sekretáři Společnosti Alfreda Klahra ve Vídni.

Grantová podpora

Práce byla podpořena výzkumným programem Karlovy univerzity: Cooperatio Neuroscience a projektem Všeobecné fakultní nemocnice v Praze MZ ČR-RVO VFN64165

Prohlášení o použití umělé inteligence

Při přípravě rukopisu byla generativní umělá inteligence využita zejména k dohledávání pramenů a vyhledávání v databázích, dále k dílčím jazykovým a stylistickým úpravám. Všechny zdroje byly autory ověřeny a za konečný obsah rukopisu nesou plnou odpovědnost.

Konflikt zájmů

Autoři prohlašují, že v souvislosti s tématem, zpracováním ani publikací tohoto rukopisu nemají žádný střet zájmů.

Literatura

1. Růžička E, Havránková P. 100 let české neurologické kliniky Univerzity Karlovy. Oni tu byli také – historie německé psychiatricko-neurologické kliniky v Praze do roku 1938. Cesk Slov Neurol N 2026; 89/122(4): 247–255. doi: 10.48095/cccsnn2026247.

2. Růžička E. 100 let české neurologické kliniky Univerzity Karlovy Ladislav Haškovec a založení Kliniky pro choroby nervové Univerzity Karlovy. Cesk Slov Neurol N 2026; 89/122 (1): 27–37. doi: 10.48095/cccsnn202627.

3. Havránková P. Kamil Henner známý i neznámý. Cesk Slov Neurol N 2026; 89/122 (2): 107–116. doi: 10.48095/cccsnn2026107.

4. Míšková A. Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945. I. Praha: Karolinum 2002.

5. Hlaváčková L, Svobodný P. Dějiny všeobecné nemocnice v Praze 1790–1952: k 200. výročí založení nemocnice. Praha: Karolinum 1990.

6. Svobodný P. Pražské neurologické kliniky v letech (1936) 1938–1945. Acta Univ Carol Hist Univ Carol Prag 2019; 59: 43–68.

7. Leischner A. Lebenserinnerungen Bd. 1. 1908–1958. Frankfurt am Main: Haag und Herchen 2004.

8. Bundesarchiv, R31 Der Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag und Kommissar der geschlossenen tschechischen hochschulen/274 Personalakten: Leischner Anton.

9. Bundesarchiv, R31 Der Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen in Prag und Kommissar der geschlossenen tschechischen hochschulen/341 Personalakten: Wartha Josef.

10. Konrád O. Die tschechoslowakischen Hochschulen in den Jahren 1938–1945. Acta Universitatis Carolinae – Studia territorialia 2011; 11: 81–101.

11. Šimůnek MV. Entfernung/Reinigung/Entjudung: Důsledky nacistické rasové perzekuce pro profesorský sbor Lékařské fakulty Německé univerzity v Praze, 1938–1945. Historia Universitatis Carolinae Pragensis; 58: 107–121. doi: 10.14712/23365730.2018.23.

12. Hlaváčková L, Svobodný P. Biographisches Lexikon der Deutschen Medizinischen Fakultät in Prag: 1883–1945. Praha: Karolinum 1998.

13. Otto E. Bericht über das Studienjahr 1938/39. In: Bericht der Deutschen Karls-Universität in Prag über die Studienjahre 1936/37, 1937/38, 1938/39. Prag: Deutsche Karls-Universität 1942.

14. Archiv Univerzity Karlovy: Ordnung der Vorlesungen an der Deutschen Universität in Prag im Sommersemester 1939. [online]. Dostupné z: https://krameriusc.cuni.cz/uk/view/uuid:e9af8860-a149-458a-a9fd-37afc24dd723?page=uuid:8ade6752-9324-4841-bc8d-ad0764a8b8eb.

15. Památník Terezín – Databáze politicky a rasově pronásledovaných osob. [online]. Dostupné z: https://www.pamatnik-terezin.cz/databaze.

16. Holocaust.cz – Databáze obětí. [online]. Dostupné z: https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/.

17. Antisemitismus za druhé republiky. [online]. Dostupné z: https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/antisemitismus-za-druhe-republiky/.

18. Med J. Antisemitism in the Culture of the Second Czechoslovak Republic. CJCH 2008; 15: 9–21. doi: 10.51134/sod.2008.001.

19. Vládní nařízení ze dne 21. prosince 1938 č. 379/1938 Sb. z. a n., o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě. Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1938, částka 119.

20. Archiv Univerzity Karlovy: fond Akademický senát 1882–1951 k70, 994 C1/147 Personální úpravy 1938–1939.

21. Kárný M. "Konečné řešení": genocida českých Židů v německé protektorátní politice. Vyd. 1. Praha: Academia 1991.

22. Archiv Univerzity Karlovy: fond Inventář lékařské fakulty Univerzity Karlovy (1883–1953), k11 inv. č. 239 Drechsler Bedřich.

23. Beránek K, Hlaváčková L, Nosáková J et al. Biografický Slovník Pražské Lékařské Fakulty 1348–1939 2: L–Ž. Praha: Univerzita Karlova 1993.

24. Archiv Univerzity Karlovy: fond Inventář lékařské fakulty Univerzity Karlovy (1883–1953), k47 inv. č. 1208 Steinová Milada.

25. Archiv Univerzity Karlovy: fond Inventář lékařské fakulty Univerzity Karlovy (1883–1953), k46 inv. č. 1166 Singerová Edita.

26. Havránková P, Förstl H, Růžička E. Život a smrt prof. Kurta Albrechta – posledního přednosty Psychiatricko-neurologické kliniky Německé Karlovy Univerzity v Praze. Cesk Slov Neurol N 2025; 88/121(5): 316–324. doi: 10.48095/cccsnn2025316

27. Archiv Univerzity Karlovy: fond Kurátor k. 17, inv. č. 395 Horn Hedwig.

28. Archiv hl. m. Prahy: fond 1095 Všeobecná fakultní nemocnice, inv. č. 508, Abecední seznam lékařů.

29. Archiv Univerzity Karlovy: fond Kurátor k. 14, inv. č. 115 Brix Karl.

30. MyHeritage: Vídeňské hřbitovy Karl Brix. [online]. Dostupné z: https://www.myheritage.cz/

31. Reitererová V. Rakousko – české vztahy v hudbě po roce 1948. Clavibus unitis 2018; 7: 125–159.

32. Mugrauer M. Schostakowitsch in Wien. Musicologica Austriaca Jahresschrift der Österreichischen Gesellschaft für Musikwissenschaft 2009; 211–275.

33. Wiener Konzerthausgesellschaft: Programm 28/04/1947. [online]. Available from: https://konzerthaus.at/en/program-and-tickets/brix-muller-eckerapf/53565.

34. Rundfunkzeitschriften der 1. Tschechoslowakischen Republik Musikhistorisches Fotomaterial der 20er und 30er Jahre BUCHSTABEN „Br-Bu"/Bühnenbilder. [online]. Available from: http://e-jirgens.de/fotosbr.htm.

35. Adamec J, Beránek K, Hlaváčková L et al. Biografický slovník pražské lékařské fakulty. 1348–1939 1: A–K. Praha: Univerzita Karlova 1988.

36. Henner K. České lékařství za války. Cas Lek Ces 1945; 84: 968–970.

37. Archiv Akademie věd ČR: fond Oldřich Starý: Moje činnost v protifašistickém odboji, sign. Ic, inv. č. 34.

38. Evidenční karty zaměstnanců Neurologické kliniky I. LF UK a VFN: Lékaři – odešlí.

39. MyHeritage: Rudolf Roland Cerny. [online]. Dostupné z: https://www.myheritage.cz/

40. Pozůstalost Prof. MUDr. Josefa Vymazala, DrSc.: Armín Široký, 70 let, strojopis.

41. Wikipedie: Karel Lewit. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Lewit.

42. Milada Picková (Steinová) 1908–1944. [online]. Dostupné z: https://www.geni.com/people/Milada-Pickov%C3%A1/6000000014794267195.

43. Wikipedie: Isak Folkmann. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Isak_Folkmann.

44. Židovská obec Liberec. [online]. Dostupné z: http://www.kehila-liberec.cz/historie.aspx.

45. Diplomová práce Bc. Tereza Buriánková: Odsun německy mluvícího obyvatelstva z obce Lučany nad Nisou. 2017.

46. Myheritage: Jakub Movšenson. [online]. Dostupné z: https://www.myheritage.cz/

47. Vládní nařízení ze dne 9. dubna 1942, č. 137/1942 Sb. z. a n., o židovských míšencích ve veřejné službě (Regierungsverordnung vom 9. April 1942 über die jüdischen Mischlinge im öffentlichen Dienst), Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1942: 766.

48. Lesný I. Z pamětí neurologa, strojopis, nepublikováno.

49. Šimůnek M, Svobodný P. Dokument ke konci pražské německé lékařské fakulty v květnu 1945. Acta Univ Carol Hist Univ Carol Prag 2011; 51: 85–89.

50. Mann G, Johannes Gutenberg-Universität Mainz, editors. Medizin in Mainz: Praxis und Wissenschaft, Entwicklungen und Erinnerungen; 40 Jahre Medizinische Fakultät und Klinikum 1946–1986. Mainz: Kirchheim 1986.